

Liberalizmin Tarihinden

Mâliye Nâzırı Cavid Bey ve Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâ'îye Mecmuası'nın Mukaddime ve Programı

MEHMET SEYİTDANLIOĞLU*

II. Meşrutiyet Dönemi'nin (1908-1918), siyasi hayatımızda son derece önemli bir yeri vardır. İttihad ve Terakki Cemiyeti yönetime ağırlığını koymuştur. İmparatorluğun kaderini elinde tutmaktadır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ekonomik görüşleri ise, dönemin ünlü liberal düşünce adamı ve Mâliye Nâzırı Mehmed Cavid Bey tarafından oluşturulmaktadır. Cavid Bey (1875-1926) gerek altı yıl aralıklarla yürüttüğü mâliye nazırlığı döneminde uyguladığı liberal iktisat politikalarıyla, gerekse liberalizmi Osmanlı toplumuna tanıtmak ve savunmak amacıyla kaleme aldığı eserlerle, ülkemizde liberal düşüncenin öncülerinden ve en önemli temsilcilerinden birisi olarak ön plana çıkar.

Liberal Düşünce Dergisi yayın hayatına başlarken, Cavid Bey'in 1908-1910 yılları arasında, liberal düşüncüyü Osmanlı kamuoyuna maletmek amacıyla 24 sayı olarak çıkardığı Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâ'îye Mecmuası'nın mukaddimesini, sağlıklı bir liberalleşmenin fikrî geçmişi ve alt yapısına katkısı olur düşüncesiyle yayınlıyoruz.

Mukaddime ve Program

Memleketimizin ciddi bir ihtiyacına tekabül ettiğini zann ettiğimiz bu mecmuayı -beş aydan beri marûz olduğumuz büyük bir gazete ve mecmua hücûmuna rağmen-

men- te'sis ediyoruz. Bizim için eski, pek eski bir emelin sahne-i hakikatde tecellisinden ibâret olan bu mecmuayı milletin terbiye-i iktisâdiyye ve ictimâ'îyyesine ciddi sûrette hizmet edebilecek bir mertebeye is'ad eylemeğe bütün kuvvetimizle çalışacağız. Bu mesa'imiz yalnız kendü mecmuamız olduğu için buna karşı hiss etmeğimiz pek tabii olan bu merbûtiyetden dolayı değil, Osmanlı milletinin bugün mesa'il-i iktisadiyye ve ictimâ'îyyeye herşeyden ziyâde alâkadar olmak mecbûriyyet-ı kat'îyyesinde bulunmasından nâsi olacaktır. Mine'l-kadîm aldığımız çürük terbiye ve iltizam eden otuz üç senelik seyyi'ât-ı idareye bizi gerek kendimizin, gerek etrafımızı muhit olan küçük büyük hükümetlerin hayât-ı iktisâdî ve ictimâ'îyyelerinde zuhur iden inkılâbât-ı mühimmeye kesb-i vukuf eylemekden şiddetle men' ve mahrûm etmiştir. Biz efrâdın kiselerini soy- mak, vergilerimizi yüksek bir tabakanın âlem-i zevk ü sefahati için, hayât-ı israfkârânesi için mahv ü hebâ eylemek, san'at, ziraat ve ticaretin te'mîn-i terakkiyatı nâmına bir şeyi, hiç bir şeyi yapmadıktan başka bunları ezûb bitirecek icraât-ı istibdâda geniş bir sahâ-i cevelân vermek ile meşgûl olurken, medenî Avrupa memleketleri milletlerinin tezâyüd-i servetleri ince ince tedkîk ve tahlil ediyorlar, halkın semerat-ı mesâ'î-i seneviyyesinden vergi nâmiyla alınan paraların mâ-vaz' lehine ya'ni mesarif-i meşrû'â-i devlete tahsis olunması için mecâlis-i mâliyyelerinde, kitablarında, gazetelerinde, darü'l-fünûnlarında, cem'iyet-i ilmiyyelerinde münakaşât ile uğraşıyorlar, bir devletin siyaseten teâlî ve terakkîsi iktisaden teâlî ve terakkîsine vâbeste bulunduğu-

* Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

nu anlayarak bu gaye-i mühimmeyi te'min için her şeye tevessül ediyorlardı. Ediyorlardı ve aldanmıyorlardı. Son kırk ille senelik tarih-i âlemi, tarih-i medeniyeti tedkik edecek olursak cidal-i siyaset, vegâ-yı arazi yerine bir mübâreze-i şedide-i iktisâdiyye hüküm-fermâ olduğunu ve devletlerin sırf bu nokta-i nazardan birbirlerine dost veya düşman kesildiklerini görürüz. Avrupa, Amerika bugün anladı ki, mevcûd topraklara zamm edilecek, büyüklere evlâd-ı vatanın kanları bahasına olarak zamm edilecek fazla bir kaç karışın tevlid edeceği rahat, tedârik olunacak yeni maharic-i ticariyyenin, zabt edilecek yeni müşterilerin, açılacak yeni cereyanların, te'min eyleyecekleri saadât-ı hakîyyeye nazaran pek sönük, pek yavan kalır. İşte bunun için, tâcir ve san'atkâr memleketler henüz iktisâden terakkî etmeyen, hâlâ bir rehavet ve atâlet-i asr-dîdenin mahkûmu olan yahud sâha-i medeniyete pek geç girmiş olan şark ve Aksâ-yı Şark (Uzak Doğu) ve Amerika-yı Cenûbî memleketleriyle te'sis-i münâsebet için mutanâ tedbirler, nâfiz vâsialar icâd etdiler. Bu sahada en büyük muvaffakiyyeti gösteren ticaretin düstûrlarını, nazariyelerine bihakkın tatbik ve takib idebilen Almanya'nın mesâ'i-i masrûfası kendisini birinci derecede tâcir milletler arasına çıkarmış, 71 Muharebesi'nden (1871 Almanya-Fransa Savaşı) nâmi pek az işidilen Prusya bu muzafferiyet-i askeriyyesini mûte'akiben yarım asırdan dün bir müddet zarfında dünyayı veleh ü hayrân edecek bir muvaffakiyyet ve galiyyet-i iktisâdiyyeye nâil olmuştur. İngiltere gibi fitraten, mevkiân tâcir bir milleti bile düşündürecek kadar mühimm olan bu muvaffakiyyeti teşrih itmek, esbâbını öğrenüb mütenebbih olmak bizim için esaslı bir vazife-dir. İşte bunun için *Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimâ'iyye Mecmu'ası* aksâm-ı iktisâdiyyesinde devel-i muazzamanın tealî ve inhitât-ı iktisâdiyyeleri esbâbını hem-civâr küçük devletlerin ahvâl-i iktisadiyyesini, sırası düşdükçe izah ve tafsil eyleyecektir.

Memleketimiz her şeyden evvel unutmamalıyız ki, bir ziraat memleketidir. Bizde sanayiın terakkisini arzu itmek büyük bir emel-i vatan-perverânedir ki, hiç şâyân-ı muahaze değildir. Fakat bütün muamelâtı beşeriyeyi idare iden bu kanun-ı azîm, s'ay-ı akil kanûnu vardır ki, bunun tatbikatı bizi ihtiyat ve tedbîr ile harekete sevk ve mecbûr ider. Efrâd gibi, milletlerin de gaye-i âmâlî az s'ay ile çok netice iktisâbına masrûf olmak lazımdır. İhtiraât ve keşfiyyâtdan, islahat-ı sanayiden, vesâit-i nakliy-

yeden, hülâsa bütün mahsûsa-i medeniyetden maksad budur. Şuabât-ı iktisâdiyyemizi tedkik, daha doğrusu "san'at mi ziraât mi?" sualini hâl eylemek istediğimiz vakit, yine bu kanûnun rehberliğini terk itmemeliyiz. Bizim henüz işlenmemiş bâkir ormanlarımız, zîr-i arzda medfûn kıymetdâr madenlerimiz, vaktiyle en büyük medeniyetlere cilve-gâh olan ve en kesretli mahsûlât yetiştiren zengin topraklarımız var. Bunları yalnız ondokuzuncu asrın bedayii ve mehâsin-i ihtirâiyyesiyle işlitmeğe çalışır ve buna muvaffak olursak memleketin istikbâl-i iktisâdiyyesine doğru pek geniş bir adım atmış oluruz. Böyle menâbie mâlik olan, nüfus-ı umûmiyyenin ekseriyet-i azîmesi ziraatle iştigal iden ve belki daha bir asır, nisbet azalmakla beraber, bu ekseriyeti muhafaza eyleyecek bir memleketin işte en ziyâde atf-ı ehemmiyet ve itinâ eyleyeceği nokta budur. *Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimâ'iyye Mecmuası* bu ciheti nazar-ı dikkatden dūr tutmayarak dâimâ iktisâd-ı ziraî mesâ'ilini, ziraat istatistiklerini kari'lerine arz ve teşrih idecektir.

Sanayie gelince: Memleketimizin bu mühimm kuvvetden mahrûmiyyetine razı olmayacağımız pek tabiidir. Fakat bir meslyek-i müfrit takib iderek hayâl arkasından koşmayacağız; hakikat, yalnız hakikat olan şeyleri takib ve onları istihsâl eylemeğe çalışacağız. Mevâdd-ı ibtidâiyyesi memleketimizde yetişen mevâdd-ı ma'mûlesini istihsâl eylemekte hiç bir müşkül ve mahzûr mevcûd olmayan eşya için fabrikalar küşâdını arzû ideriz. Biz bu gibi sanayinin bizde ve komşularımızdaki hâl ve mevki'ini gösteren makaleleri mecmuamız sînesine alacaktır. Fakat uzun, pek uzun bir müddetde bile bu topraklarda neşv ü nemâ bulmayacak b'azı sanayi tohumlarını beyhude yere ekmekten ve halkımızı da hazînemizi de masraflara sokmaktan ihtirâz ve ictinâb ideceğimiz için bu gibi teşebbüsâtın bi't-tabîi aleyhdârı olacağız.

Ticaretin Bahr-i Ahmer'den Adriyatik Denizi'ne kadar uzayan sevâhil-i medidenin sahib ve hâkimi olan bir millet için ne kadar mühimm bir unsur olduğunu söylemeğe lüzum yokdur. Ticaretimizin şerâ'it-i tevs'i'ini iki mecârî-i ticâriyye vücûda gelmesi esbâbını tedkik eylemek, tedrisât ve teşkilât-ı ticâriyye hakkında malûmât vermek, genç dimağları meslek-i ticârete ihzâr etmek için önlerine muhassenât-ı ticareti nakl ve sâ'ik koymak mecmuamızca ihmâl edilemeyecek mevâdd olacaktır.

Ticâret husûsunda mesleğimiz, her türlü i'tiraza rağmen, i'tirafa alenen ve serâhaten i'tirafa mecbûruz ki, serbestî-i mübâdele beyne'l-milel ticaretin hayâ'il ve mevânî'inden âzâde olarak icrâsı, bîzce bir ka'ide-i esâsiyye-i iktisâdiyedir, âdeta bir kanündür. Bu kanûnu müdâfaa ideceğiz. B'azı ahvâl-i fevkalade ve istisnâ'iyede bunun haricine çıkmığı iltizâm edecek olursak bile bu tecâvüzün ileride telâfisi muhakkak add edilen bir muvakkat zararı mü'eddâ olacağını bilerek iltizâm ideceğiz.

Bu şubât-ı esâsiyyenin terakkîsi umur-ı nâfının mevcûdiyyetine vâbestedir. Memleketimizin muhtâc olduğu yıllar, turûk-ı nehriyye kanallar şimendöferler hakkında makalata sahifelerimiz küşâde olacağı gibi bütün müessesat-ı nâfiâmızın mufassal birer makale halinde tarihçelerini derc eyleyeceğiz ve muamelât-ı senevîyyelerinin mikdârı hakkında malûmât-ı kâffe vireceğiz.

I'ta olunacak bi'l-umûm umûmi veya şehri imtiyâzâta, yapılacak iktisâdi kanûnlara dâ'ir mütâlâatı muhtevî makalelerimiz olacaktır.

Müessenat-ı mühimme-i i'tibâriyye ve ticâriyyemizin, anonim şirketlerimizin ahvâli nazar-ı dikkatden uzak kalmayacaktır. Mesâ'il-i iktisâdiyye hakkında Meclis-i Âyân ve Meb'ûsan'da cereyân edecek müzâkerâtın, takîb olunacak mesleğin zübdesi, tenkîdâtıyla birlikte izâh olunacak. Vilâyât mecâlis-i umûmîyyesinin, ticâret ve sanayi ve ziraat odalarının mukarrerâtı meskût kalmayacaktır.

Mesâ'il-i iktisâdiyyenin tatbîkat ve ameliyâta müteallik aksamından maadâ sarf ilmi, sarf-ı nazarî aksâmı hakkında da gerek iktisâd ile mütevaggil olanlara gerek mülkiyye, hukûk, Dârü'l-muallimîn, Dârü'l-fünûn müdâvimlerine müracaât-gâh olacak makaleler neşr edilecektir.

Ulûm-ı İktisâdiyye Mecmuası aynı zamanda ulûm-ı mâliyye mecmuası da olacaktır. Mesâ'il-i mâliyye bizim mesâ'il-i hayâtîyyemizdendir. Bütün devletlerin, bütün iş adamlarının nazarları bizim bûdçemize matûf bulunuyor. Maliye nâzırının milletin meb'ûsları önüne koyacağı kanûn layihası bizim vâridat ve masarîf-ı devletde nasıl bir tarz-ı hareket takîb ettiğimizi göstererek hakkımızda

ya teveccüh ve muhabbet emniyyet, ve i'timâd celb edecek veyahud bizim an'anât-ı sabıkada musîr ve sabit olduğumuz görülerek herkesde bir şekk ve tereddüd, emniyyetsizlikle memzûc bir intiz'ar tevellüd eyleyecektir.

Otuz seneden beri i'mâr medeniyye nâmına pek az bir şey yapmış olan memleketimiz, hak-ı muhafaza-i vatan esbâb ve vesâ'iti bile tehyi'ede azîm kusurları görülen hükümetimizin bugün bir kitle-i muttalib karşısında bulunacaktır. Bütçenin nasıl bir şekilde ne gibi erkâmı muhtevî olarak, nuzzârın metâbîbatını ne derecede kabul etmiş bulunarak tertîb edildiğini bilmiyoruz. Fakat hiç şübhe etmiyoruz ki, nafia, maarif, ziraat, harbiye bahriye nezâretlerinin mütâlâat-ı nakdiyyesi sinîn-i sabıkanınkinden çok fazla olacaktır. Hakîkati i'tirâf etmek lâzım gelirse b'azı nezâretlerin arayacakları mikdârda değil onun kat kat fazlasına ihtiyâcımız derkâr olmakla beraber, varîdâtımızın derece-i vüs'at ve müsâadesi nazar-ı dikkatden dür tutulmamak, istikrâza müracaât mecbûriyyet-i kat'îyyesi mevcûd olmakla beraber mebâliğ-i müstekrizenin te'hîri kabil olmayan husûsâta masrûf olacağını âleme göstermek yapacağımız me'mûrîn tensîkatıyla, vereceğimiz maaşât ile selâmet-i vataniyyeden başka hiç bir te'sîr altında bulunmadığımızı izhâr ederek emniyet-i hâriciyyeyi celb eylemeğe çalışmak lâzımdır.

Müfrit bir politika ta'kîb eylemek istersek, her şeyi aynı zamanda yapmağa kalkışırsak i'tibârımızın meşkükiyyeti daha doğrusu mefkudiyyeti büyük bir nevmîdiye sevk edebilir. Onun için adımlarımızı mu'tedilâne, ihtiyatkârane atmak zarûretini gözümüz önünden kaçırmamalıyız. Büyük projeler vâs'i tasavvurlar bu günün kârı değildir. Sekiz on sene mutedil bir siyaset-i mâliyye, israfdan mütevekkî ve masarîf-ı âdiyye için mütevâzûn yahud tevâzûne yakın bir bûdce, sonra bütün o bugün meskût bıraktığımız projeleri meydana çıkarabiliriz.

Bûdce mes'alesi bizim için tekrar iderim ki, hayat mes'alesidir. Binaen-aleyh, bîzce bir mes'ele-yi hayâtîyye ehemmiyyetiyle takdîr olunarak tenkîd edilecek ve gerek nazariyâtından gerek ameliyat ve tatbîkatından ve Avrupadaki tarz-ı cereyânından bahis olunacaktır. Biz şimdiye kadar meçhûliyyet içinde yaşar bir memleketiz. Bir milletin en büyük hakkı olan vergilerin mahall-i sarfını bilmek ka'idesini meydandan kaldırmışlardı. Biz

sağılmağa me'mür idik. Onlar da sarf eylemeğe. Bu takdirde tabii ne suâl irâd edilirdi, ne cevap alınırdı.

Bu gün ise vereceğimiz vergilerin memleketin ahvâl-i iktisâdiyyesine, adâlet ve hakkaniyyete derece-i muvaffakiyyetini aramak, müsâvatı te'mîn itmek, sonra da mükellefinden ahz ve istifa olunan paraların mahall-i sarfını bir habbesine varıncaya kadar tedkik eylemek biçim hakkımız oluyor. Bu hakkımızı hüsn-i isti'mâl etmeğe çalışacağız ve bu mesâ'imizden bir çok mesâ'il tahaddüs edecektir: Âmelî ve nazarî mesa'il. Mebnâ-yı mâlimiz damından temeline kadar çürükdür. İçinde sağlam, bir hücüma mukavemet idebilir bir şey yokdur. Vergilerimizin bir çoğunu alub tahlil idecek olsak içinde dört beş asrın köhne bakayâsını görürüz ve hüküm ideriz ki, bunları yenilemek lâzım. Bir kısmı daha yeni bir zamanın mahsülü olmakla beraber yine hatadan nakiseden muarrâ değildir. Bu hatırları tashih itmek, çürükleri ayıklamak: İşte ilm-i mâlide en müşekkel olan noktalar bunlardır. Bir milletin bir kaç yüz seneden beri me'lûf olduğu vergileri bir anda değiştirmek; bu her türlü iktidârın fevkinde bir şey olur. Bu husûsda da vâs'î projelere kapılmamak, hazinemizi mühimm, esâsî menâbî-i vâridât-ı hakikiyyesinden mehcûr itmek tarîkini iltizâm eyleyeceğiz.

Mamafih, nakîseleri tadâddan ve kabil-i icrâ olan ıslahâtı göstermekten de geri kalmayacağız.

Büdcce, vergi mesâ'ilinden sonra, mâliye nokta-i nazarından tedkiik eyleyecek istikrâzât mes'ele-i mühimmesi gelir. Mâzide akd eylediğimiz istikrâzlardaki zararlarımızdan, bu istikrâzların sûret-i te'diyyesinden, iflâsımızdan, kavâ'im-i nakdiyye usûlümüzden, düyûn-ı umûmiyyemizin sûret-i teşkilinden ve bu güne kadar vuku' bulan icrâatının mâhiyyet ve derecesinden, vâridât-ı hamsede ne nisbetde bir tezâyüd vuku' bulduğundan bahis ideceğiz. Hülâsa, düyûn-ı umûmiyyemizin muhtazam bir tarihini, muhtelif makalelerle derc eyleyeceğimiz gibi akdine lüzûm görülecek istikrâzât hakkında da fikrimizi, mütâlâamızı beyân ideceğiz. l'tibânımızın ihtizazatını gösteren borsa ahvâli hakkında -gerek dâhilî borsada gerek büyük piyasalarımızda fondularımızın harekâtını takib etdirerek- malûmât virmeğe çalışacağız.

Büdcce mesâ'ilinde olduğu gibi vergi ve istikrâz mesâ'ilinde de Avrupayı, Amerikayı unutmuyarak bütün düvel-i mütemeddinenin usûl-i tekâlifine, düyûn-ı umûmiyyesine müteallik makalât derc eyleyeceğiz. Mecmuamız aynı zamanda bir mecmua-i ihsâiyye (istatistik) olacaktır. Ihsâiyyât nazariyyâtına da'ir makaleler ve Avrupa ile memleketimizin muhtelif şubât-ı idâriyyesine müteallik istatistikler neşr edileceği gibi bu bâbda idare nokta-i nazarından hiss eylemekte olduğumuz ihtiyâcât da mevzû-ı bahs edilecektir.

Ulûm-ı İctima'iyeye gelince:

August Comte'un "Hikmet-i İctimâ'iyye ve Le Play'in "İlm-i Cem'iyyet" ' e dair açtıkları mesâllik son zamanlarda o derece tekemmül etdi, o kadar şâyân-ı hayret bir faaliyet göstermeğe başladı ki, şimdi heman her mevzû', her mes'eleye tedrisât-ı müşfikâne ile müdahale eylemektedir. Bu gün felsefe, tarih, hükûk, ahlâk, terbiye, san'ât hakkındaki ma'lûmat-ı beşerîyye kâmilen değişerek büsbütün başka bir âfâk ve s'ây-i tefekkürât küşâd edilmişdir. Bu tebeddülâtı yapan, sâmiâ-i beşere ulvî hakikatler telkin iden ilimdir.

Hayât-ı irfân-ı milelde ulûm-ı ictimâ'iyyenin bu derece bir mertebe-i refiaya irtika ideceğini ihtimâl ki, vâz'ıları bile ümid etmemişlerdi. Ricâl-i devletin mesâ'î-i tecdîdiye ve islâhiyyelerinde müşavir hareketi ulûm-ı ictimâ'iyye olmazsa, bihakkın ta'yîn-i güzergâh-ı selâmet edilemeyeceğini bütün mütefekkirîn i'tirâf ediyor. İşte bunun için mecmuamız ulûm-ı ictimâ'iyyenin neşriyyât-ı feyyâzânelerini esas ittihaz iderek bu ilimlerin kâffe-i şubâtına da'ir mufassal makaleleri muhtevî olacaktır.

Mecmuamız bu husûsda da afetengiz netâyice bâ'is olan fikr-i etrâf-perestînin hiç bir zaman **merveci** olmayacaktır. Hikmet ve ihtiyat, vazîfe ve hakkın seda-yı irşâdi dâ'ima rehberimiz olacaktır.

Mecmuada bayağı hitâbeler, mutantan velâkin boş cümleler görülmeyecek o yalnız sevgili memleketini, ilmi düşünecek. Hakikat-i ilmiyyenin kedernâk ve şâtır olmasına bakmayacak; etrafın hatâ-alûd takdirâtı onu ifâ-yı vazifeden hiç bir vakit men' idemeyecek, fikir devam ve ikdâm-ı rehber-i icrâat ittihaz olunacaktır. ■

Ahmed Şuâyib Mehmed Cavid Rızâ Tefvik